

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Michel Foucault – filosofie a dějinný pohyb

Martin Spurný

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Michel Foucault – filosofie a dějinný pohyb

Martin Spurný

Vedoucí práce:

PhDr. Stanislav Stark, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Obsah

1 Úvod	1
2 Život Michela Foucaulta	2
3 Vlivy.....	4
3.1 Strukturalismus	4
3.2 Louis Althusser	5
3.3 Friedrich Nietzsche	6
4 Metody a specifické pojmy	7
4.1 Archeologická metoda	7
4.2 Genealogická metoda	8
4.3. Epistéme	9
4.4 Výpověď'	9
4.5 Diskurs	10
4.6 Archiv	10
5 Zkoumání dějinného pohybu prostřednictvím analýzy jazykového diskursu	11
6 Dějiny šílenství	14
7 Slova a věci	19
8 Archeologie vědění	26
9 Závěr	29
10 Seznam literatury	31
11 Resumé	32

1 Úvod

V bakalářské práci s názvem *Michel Foucault – filosofie a dějinný pohyb* vyložím nejdůležitější myšlenky a koncepty v první části Foucaultova díla, které je někdy označované jako archeologické. Téma jsem si zvolil z více důvodů. Jedním z nich je stáří díla. Doba, v níž Foucault pracoval, je dnešku na jedné straně natolik blízká, že můžeme hovořit o přímém vlivu na současnost a na druhé straně vzdálená už dost na to, abychom ji mohli s určitým odstupem hodnotit. S tím také souvisí, že je dostupné množství Foucaultových interpretací a sekundární literatury.

Dalším důvodem je jistě význačné postavení v postmoderní filosofii, což dobře dokumentuje skutečnost, že od Foucaultova příjmení je odvozené i používání přídavného jména, které je někdy používáno ve smyslu pro navazující práci po Foucaultově díle. Zároveň je jeho dílo zajímavé obtížnou uchopitelností, množstvím vzájemně rozporných interpretací. Osoba Michela Foucaulta je také spojena s řadou kontroverzí, ať už osobních – které nepovažuji za tolik zajímavé jako jeho dílo, i když nepopírám jejich nevyslovenou spoluúčasť na něm – tak těch co se týkají jeho díla a boření zaběhnutých velkých vyprávění a také kontroverzí spojených s jeho účastí ve veřejném a politickém životě.

V práci se zaměřím především na tři ze čtyř nejdůležitějších prací archeologického období – tj. *Dějiny šílenství*, *Slova a věci* a *Archeologie vědění*. Cílem práce je ukázat jak je v těchto knihách pojímán dějinný pohyb a čím je v nich historie. Pokusím se tedy vysvětlit, co dějinný pohyb způsobuje a jaké faktory hrají roli při transformaci dějin. Položím i otázku, nakolik je možné podle Foucaulta dějinný pohyb vysvětlit a jestli máme možnost tento pohyb zachytit jinak než jako sled statických obrázků – historických změn. Objasním jeho archeologickou a částečně také navazující genealogickou metodu. Podívám se také na metodologický aparát, který v průběhu archeologického období piloval až do jeho formálního předložení v *Archeologii vědění*.

2 Život Michela Foucaulta

Kdo byl Michel Foucault? V úvodní kapitole *Archeologie vědění* o sobě píše: „Neptejte se, kdo jsem, a nechtějte po mně, abych zůstal stejný.“¹ V podstatě jde o radikální stanovisko, které v *Archeologii vědění* užívá na dějiny myšlení a nyní ho aplikuje i sám na sebe. Pokud se na Foucaulta (nebo jakýkoli jiný fenomén) podíváme v různých časových obdobích, zjistíme, že je mezi těmito obdobími a situací Foucaulta řada zlomů a diskontinuit. Jako by se chtěl postavit zjevné pravdě, že lidským příběhem se vine červená nit identity.

Paul-Michel Foucault se narodil roku 1926 ve městě Poitiers. Byl významným postmoderním filosofem, historikem, psychologem, přednášel na mnoha univerzitách po celém světě a byl profesorem na prestižní Collège de France. Generačně i myšlenkově byl spjat s generací tzv. „osmašedesátníků“ – levicovými intelektuály, kteří se přímo či nepřímo podíleli na pařížských studentských nepokojích v květnu 1968. Sám však touto dobou působil v zahraničí. Ač byl jeho život spjat s politikou – po krátkou dobu byl i členem komunistické strany – rozhodně nepatřil mezi rigidní zastánce nějaké jednoznačné doktríny. Později spíše sám formuloval nové problémy a politický obzor pro něj byl mezioborovým předmětem bádání, a nikoliv cílem sám o sobě. Vyvolával značnou pozornost veřejnosti a jeho přednáškové cykly byly oblíbené. V sedmdesátých letech se veřejně angažoval, založil informační skupinu o situaci ve francouzském vězeňství, angažoval se v různých justičních případech a vystupoval proti politickým represím v zahraničí.²

Jeho přijetí v intelektuálním světě dobře dokládá následující citace z recenze Clifforda Geertze, která byla otištěná v *The New York Review of Books*: „Michel Foucault zazářil na intelektuální scéně na počátku 60. let svým dílem *Histoire de la Folie*, dějinami západní zkušenosti se šílenstvím, které jsou sice nekonvenční, ale stále ještě mají ráz historické práce. V následujících letech se proměnil v kohosi nemyslitelného: stal se ahistorickým historikem, antihumanistickým představitelem humanitních věd a protistrukturalistickým strukturalistou.“ A obtížnost a neuchopitelnost Foucaulta popsal Geertz takto: „Ovšem (a v tom se liší od většiny toho, co se od nástupu strukturalismu v Paříži odehrává) nesnadnost jeho díla nevychází jen ze soustředění na sebe sama ani

¹ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 31.

² MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, s. 9-10.

z touhy založit intelektuální kult, ke kterému se mohou připojit pouze zasvěcení, nýbrž ze silné a ryzí originality myšlení. Protože nemá v úmyslu nic menšího než Velkou obnovu humanitních věd.“³

Foucault byl mnohými také kritizován. V šedesátých letech byl mezi francouzskými intelektuály značně populární marxismus a Foucault si ve své knize *Slova a věci* (1966) dovolil marxismu přisoudit status učení nepřesahujícího horizont 19. století. Komunisté nad knihou vyhlásili klatbu a kniha byla často chápána jako pravicová, což z dnešního pohledu vyznívá paradoxně. V ostré polemice se proti ní postavil i Jean Paul Sartre.⁴

Během šedesátých let se Sartrem vedli ostrou polemiku, ale k jejich setkání nedošlo. Spolu se setkávají až na počátku sedmdesátých let a spoluorganizují mezi dalšími předními osobnostmi té doby demonstrace a politické protesty proti rasismu a na obranu práv imigrantů. V sedmdesátých letech je Foucault důležitým aktérem různých protestních hnutí – například s maoisty, což z dnešního pohledu může působit trochu obskurně.⁵

O tom jak v minulosti vyvolával kontroverze a byl pro své odpůrce obtížně zařaditelný, mluví v rozhovoru s P. Rabinowem z roku 1984, v jednom ze svých posledních rozhovorů vůbec. Říká, že byl svými politickými odpůrci umístěn snad na všechny myslitelné pozice, postupně tak byl: levičákem, anarchistou, marxistou i antimarxistou, nihilistou i neoliberálem a zároveň přiznává, že ho to do jisté míry těší. Každopádně jeho politické myšlení nebylo úzce konfesní a uvědomoval si, že neexistuje nějaká definitivní politika, jež by uměla v úplnosti vyřešit praktické problémy, které se před společnostmi otevírají.⁶

³ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 12-13.

⁴ ERIBON, Didier. *Michel Foucault 1926-1984*, s. 180-182.

⁵ ERIBON, Didier. *Michel Foucault 1926-1984*, s. 244-247.

⁶ FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*, s. 255-256.

3 Vlivy

3.1 Strukturalismus

V jednom rozhovoru na začátku šedesátých let Foucault uvádí, že na něj měl výrazný vliv Georges Dumézil a to jakým způsobem pracuje s pojmem struktura. Řekl k tomu: „pokusil jsem se odhalit strukturované normy zkušenosti, jejichž schéma by se v modifikacích mohla nacházet na rozličných úrovních.“ Strukturalismus měl na *Dějiny šílenství* (1961) vliv, i když samotný pojem struktura se v nich objevuje zřídka a kniha samotná má k čistému strukturalismu daleko.⁷

V období po *Slovech a Věcech* (1966) sám sebe ještě Foucault označuje za strukturalistu a strukturalistickou metodu považuje za plodnou v různých oborech, lingvistice, dějinách náboženství, etnologii apod. Nadto ještě uvažuje o obecnějším chápání strukturalismu, který analyzuje vztahy mezi různými prvky naší kultury (instituce, teoretické a praktické koncepty). Jde o představu strukturalismu diagnostikujícího současnost. V *Archeologii vědění* (1969) se však už od strukturalismu nadobro distancuje – nicméně s vědomím, že se mu stejně nedaří úplně se od strukturalistického slovníku vzdálit.⁸

Můžeme se tedy podívat na definici strukturalismu, abychom ho uvedli do kontextu s Foucaultovým dílem, případně si k tomu můžeme položit otázku, jestli Foucault byl a případně do jaké míry strukturalistou. Jde o takový typ filosofie (strukturalismus však není jen filosofii a proniká do dalších oborů), který si za základní pojem nebere jednotlivý prvek, nýbrž strukturu – a zabývá se souhrnem vztahů mezi prvky. V sérii prvků odkrývá přechody, hledá v nich strukturní řád. Dochází k potlačení identity subjektu – ten je konstituován strukturou. Podstatným rysem je uvědomění, že pro zkoumání celku nám nestačí analyzovat jeho jednotlivé části odděleně. Podle filosofického slovníku bychom Foucaulta mohli zařadit spíše do pozdního strukturalismu (tzv. poststrukturalismu), který se posouvá od objektivního vědeckého stanoviska až k protivědeckému a mohli bychom ho též zařadit do postmoderny.⁹

⁷ MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, s. 60.

⁸ ERIBON, Didier. *Michel Foucault 1926-1984*, s. 186.

⁹ Kolektiv autorů. *Filosofický slovník*, s. 385.

V *Archeologii vědění* (1969) následující knize po *Slovech a věcech* se již se strukturalismem rozchází a na různých místech knihy na to upozorňuje. Argumentuje tím, že jeho teorie diskursů se nesnaží strukturalizovat dějiny (podobně jako to klasický strukturalismus dělá v oblasti jazyka), protože její základní jednotky jsou neredukovatelné individuality a není z nich možné odvodit pravidla pro přechod mezi nimi. Sice se tak nedají dějiny podříditi jedinému zákonu, protože se skládají z řady individualit. Nicméně to, že neexistuje jediná řada, jediná tabulka neznamena, že neexistuje skupina sub-řad a sub-tabulek jež nějakou zákonitost vykazují.¹⁰

Podle Manfreda Franka bychom Foucaultovu pozici mohli označit jako hranici mezi strukturalismem a poststrukturalismem. Strukturalistou je v tom, že se snaží najít pravidla diskursu, sdílí s ním myšlení v řádech, např. struktura dvojice výpověď – diskurs. S poststrukturalismem jej spojuje to, že transformace těchto řádů a struktur nezachovávají významovou jednotu. Oproti strukturalismu není tak monolitický. Způsob jakým se řady transformují, postrádá jednoznačná pravidla.¹¹

3.2 Louis Althusser

Během studia na prestižní *École normale supérieure* se Foucault spřátelil s tamním pedagogem Louisem Althusserem. Pod jeho vlivem také vstupuje do Komunistické strany Francie. Členem strany byl v letech 1950–1953, tedy v období, kdy ve východním bloku probíhal stalinismus a západní levici chyběl kritický náhled na to, co se dělo v „komunistických“ zemích. Althusser na rozdíl od Foucaulta zůstal marxistou a později v revoluční době koncem šedesátých let se stává jedním z předních marxistických filosofů. Pro Foucaulta je ale marxismus v jeho pozdějších obdobích jen jednou z mnoha diskursivních formací.¹²

O Althusserovi jako o svém učiteli se Foucault zmiňuje v rozhovoru z roku 1967: „Jsem jeho žákem a za mnohé mu vděčím. Je proto možné, že inklinuji k tomu, abych označoval jeho jménem snahu, s níž by nemusel souhlasit.“ Ale vzápětí dodává, že Althusserovo hodnocení Marxe v politické ekonomii chápe protichůdně. Althusser mluví v souvislosti s Marxem o epistemologickém zvratu. Foucault Marxův přínos v politické ekonomii nevidí jako zásadní a vybočující z dobového vědění, přesto na poli

¹⁰ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 173-175.

¹¹ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 181.

¹² ERIBON, Didier. *Michel Foucault 1926-1984*, s. 47-52.

historického a politického vědomí věří, že marxistická teorie přinesla nová epistemologická pole.¹³

3.3 Friedrich Nietzsche

S Nietzsche se Foucault hlouběji seznamuje po svém tříletém působení v komunistické straně – do té doby byli středem jeho zájmu Hegel, Marx, Freud a Heidegger.¹⁴ Foucault se u Nietzscheho inspiroval při vlastním rozpracování genealogické metody. Nietzscheho dílu se věnuje v eseji z roku 1971 – *Nietzsche, genealogie, historie*. Podobně jako v předcházejícím díle *Archeologie vědění* je tento esej zaměřen především metodologicky. V návaznosti na Nietzscheho rozpracování svoji genealogickou metodu a aplikuje ji na historii. Její použití je v naprosté opozici vůči metafyzice, zmiňuje se o použití v striktně antiplatónském smyslu.¹⁵

Genealogie jak jí vidí Foucault, nemá být použita k hledání původu a podstaty věcí. Naše interpretace historie by neměla odkrývat nějaké schované významy. Interpretace historie jsou spíše násilné pokusy dát systému pravidla, která sami o sobě postrádají význam, nějaký směr a historie je tedy série interpretací. Genealogie je pak záznamem takové historie. Je historií morálky, ideálů, metafyzických pojmů, či jakýchkoliv dalších myšlenkových konceptů. Nicméně pod roušku interpretace se nemůžeme dostat.¹⁶

Foucault si na Nietzscheho cení jeho přístupu k historii. Genealogie jako Nietzscheho útok na „wirkliche Historie“ je pak tou „skutečnou historií“. Jde o útok na historii historiků, kteří posuzují dějiny podle kritérií, jež jsou vně času, kritérií uměle dosazených a v totalitě zpětně aplikovaných na dobu, kdy neexistovala, nebo měla jinou formu. Přitom tím, že všechno je účastno na dějinách – je možné psát dějiny citů, dějiny těl, dějiny čehokoliv – a tím, že jde o nerozpletnou síť vztahů různých sil, není možné vykládat dějiny v totalitě a z jednoho místa.¹⁷

¹³ GRYGAR, Mojmir (uspořádal). *Pařížské rozhovory o strukturalismu*, s. 116.

¹⁴ ERIBON, Didier. *Michel Foucault 1926-1984*, s. 67.

¹⁵ FOUCAULT, Michel. *Nietzsche, Genealogy, History*, s. 93.

¹⁶ Viz tamtéž, s. 86.

¹⁷ FOUCAULT, Michel. *Diskurs, Autor, Genealogie*, s. 85-86.

4 Metody a specifické pojmy

4.1 Archeologická metoda

Foucaultova archeologie je historiografická metoda, která má sloužit k odkrývání vrstev tvořících myšlení. Tyto vrstvy pak určují pole možného myšlení. Archeologie pracuje s tezí, že systémy myšlení a vědění (epistémy nebo jednotlivé diskursivní formace) mají svoje pravidla, ta pracují pod vědomím individuálních subjektů, definují podmínky možnosti, nastavují hranice myšlení a vědění různých oblastí či časových úseků.¹⁸

Foucault už podtitulem knihy *Slova a Věci, Archeologie humanitních věd* naznačuje, že je v ní použit archeologický přístup k historii myšlení, ten však již použil, kromě *Slov a věcí* i v předcházejících pracích *Dějiny šílenství* a *Zrození kliniky*. Tři roky po *Slovech a věcech* publikuje *Archeologii vědění*, kde samotnou archeologickou metodu explicitně formuluje.¹⁹

V rozhovoru s Raymondem Bellourem z roku 1966 popisuje Foucault archeologii takto: „Archeologií nerozumím určitou disciplínu, nýbrž jistou oblast zkoumání, a to následující: V určité společnosti nás odkazuje všechno – znalosti, filosofické ideje, běžné názory, ale také instituce, obchodní a policejní praxe, zvyklosti – k jistému implicitnímu vědění vlastnímu této společnosti.“ Foucault tedy svojí archeologií myslí pátrání v širším vzorku dobového vědění. Nejde mu jen o procházení vědeckých, filosofických, či náboženských prací, ale obecně pátrání v rozsáhlém souboru verbálních stop, které nám ta která daná epocha zanechala. Tyto stopy by měly být všechny chápány jako stejně cenné a neměl by probíhat žádný privilegovaný výběr mezi nimi. Archeologie je pak vědou o archivu určité epochy.²⁰

¹⁸ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 106-107.

¹⁹ GUTTING, Gary. *Michel Foucault* [online].

²⁰ GRYGAR, Mojmír (uspořádal). *Pařížské rozhovory o strukturalismu*, s. 25-26.

4.2 Genealogická metoda

Archeologická metoda analyzuje jednotlivé diskursivní formace, aniž by vysvětlovala přechod mezi jednotlivými systémy. Archeologie si je vědoma přechodu – zlomu – nesoustředí se však na jeho dynamiku. Genealogie – termín evokující Nietzscheovu genealogii morálky – se oproti archeologii soustředí na přechod a podmínky umožňující diskurs. ²¹

Jedním ze závažných problémů archeologie je představa, že se archeolog pohybuje na úrovni mimo vliv teorií a praktik, které studuje. V genealogickém období si uvědomí, že metoda archeologie vědění byla silně ovlivněna úspěchem strukturalismu a posouvá se z role nezúčastněného analytika jazykových diskursů k větší angažovanosti a pochopení, že i on sám je aktér, toho co zkoumá. Jde o pohyb od teorie k praxi. ²²

Genealogie je interpretace vztahů moci, vědění a těla. Stojí v opozici proti tradiční historické metodě, sice se soustředí na vývoj, ale při vědomí diskontinuity, že nejde o souvislý vývoj, který by byl podřízen esencím, metafyzickým kategoriím. Demaskuje oslavné ódy na pokrok a Platón je úhlavní nepřítel. Jinými slovy archeologie nám ukazuje mnohost diskursů (diskursivních formací, epistém) a genealogie je uvádí do vzájemných vztahů, ale bez toho aby v nich hledala nit velkého příběhu. Foucaultovo dílo nemůžeme na časové ose jednoznačně rozlišit na archeologické a genealogické, jen se postupně mění důraz na oba koncepty – metody. Genealogie dostává prioritu až v eseji *Nietzsche, genealogie, historie* (1971) a pokračuje v ní i v dalších knihách jako *Dohlížet a trestat* (1975) a v nedokončeném vícesvazkovém díle *Dějiny sexuality* (1976–1984). ²³

²¹ GUTTING, Gary. *Michel Foucault* [online].

²² DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 170.

²³ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 172-175.

4.3 Epistéme

Epistéme je jakási apriorní struktura v podhoubí kultury, která umožňuje vědění. V *Archeologii vědění* Foucault svůj koncept epistéme definuje takto: „Epistéme rozumíme soubor vztahů sjednocujících v daném období diskursivní praktiky, jež dávají vzniknout epistemologickým figurám, vědám, případně formalizovaným systémům. Epistéme není formou poznání (connaissance) či typem racionality, jež by napříč těmi nejodlišnějšími vědami manifestovala suverénní jednotu subjektu, ducha či epochy; je souborem vztahů, které lze odkrýt v rámci jednoho daného období mezi vědami, když je analyzujeme na rovině diskursivních regularit.“²⁴

4.4 Výpověď

V *Archeologii vědění* nabývá termín výpověď důležité místo. Foucault přiznává, že už tento jazykový termín zkoumá delší dobu, aniž by přišel s jeho definicí.²⁵ Foucault odlišuje výpověď od věty a tvrzení – to jsou skupiny znaků, kterým přisuzuje jednoznačnou funkci v rámci gramatiky a logiky. Výpověď je jejich modalitou.²⁶ V analýze diskursu bychom o ní mohli uvažovat jako o elementární složce diskursu.²⁷

V kontextu analytické filosofie je podobná řečovému aktu (to však v *Archeologii vědění* rozporuje a přiznává to až později v korespondenci se Searlem).²⁸ Výpověď není tak jednoznačná jako gramatická nebo logická struktura, ale přesto není ani skrytá. Výpověď vyjevuje to, co je skutečně řečeno.²⁹ O výpovědi se Foucault v *Archeologii vědění* vyjadřuje jako o funkci, která je svázána s jazykem, ale není s ním identická: „Výpověď tedy není struktura (to jest soubor vztahů mezi různými prvky, jež dovolují patrně nekonečný počet konkrétních modelů); je to funkce existence, jež patří k vlastnictví znaků a na základě které lze následně rozhodovat analýzou či intuicí, jestli „dávají smysl“ či nikoli.“³⁰ O výpovědi tak můžeme uvažovat jako o funkci diskursu, ona je tedy i naší stopou pokud chceme obrátit pozornost směrem k diskursu. Ona nám nepřimo vyjevuje, čím diskurs je a jaké může mít pravidla.

²⁴ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 285-286.

²⁵ Viz tamtéž, s. 122.

²⁶ Viz tamtéž, s. 164-165.

²⁷ Viz tamtéž, s. 122.

²⁸ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 87.

²⁹ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 30.

³⁰ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 133.

4.5 Diskurs

Pokud budeme chtít definovat diskurs, tak jak jej požívá Foucault – tento pojem je populární i mimo Foucaultovu filosofii – narazíme na problém, že jej užívá často a zároveň v několika významech. Sám připouští, že ho používá v nejméně třech významech. Jednou jako obecnou oblast všech výpovědí, jednou jako individualizovatelnou skupinu výpovědí a také jako řízenou praxi vysvětlující určité množství výpovědí, vždy však jde o nadřazený pojem k výpovědi.³¹

Na jiném místě se ho snaží definovat tak, že diskurs je tvořen řadou znaků, které mají charakter výpovědi, a tedy lze této řadě připsat specifickou modalitu existence. Diskurs je souborem výpovědí, které mají určité společné vlastnosti. Je možné například mluvit o ekonomickém, historickém, psychiatrickém diskursu.³²

4.6 Archiv

Archiv je ve vztahu k výpovědi jako nadřazená a obecnější jednotka. Není to ale souhrn všech výpovědí, nejde o prostý součet všech textů, dokumentů, je to spíše systém umožňující výpovědi. Archiv je zákon stojící za výpověďmi, zákon toho, co může být řečeno, který nám při jeho odkrytí může pomoci zorientovat se ve shluku diskursů. Vedle textového charakteru archivu stojí ještě jeho institucionální vlastnosti, a proto nemůžeme uspokojivě sestavit archiv vlastní epochy. Nachází se uvnitř pravidel naší epochy, uvnitř našeho a priori a přístupnější tak bude až po dalším epistemologickém dějinném zlomu. Čím větší doba nás od něj dělí, tím je větší šance na jeho rekonstrukci, ale ta zákonitě nebude nikdy úplná.³³

³¹ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 133.

³² Viz tamtéž, s. 164-166.

³³ Viz tamtéž, s. 199-200.

5 Zkoumání dějinného pohybu prostřednictvím analýzy jazykového diskursu

Dějiny jsou u Michela Foucaulta jedním z klíčových pojmů a v jistém slova smyslu o něm můžeme hovořit jako o historikovi, případně jako o metodologovi historie. Nejedná se však o standardní pojetí dějin – historiografii – Foucault nejde ve stopách „nejzásadnějších“ dějinných událostí. Událostí, jež jsme zvyklí vídat na stránkách dějepisných učebnic. Foucault se věnuje sice hůře zachytitelným a nenápadnějším jevům, ale také komplexnějším a skrytějším. Důležitou komponentou jeho přístupu je nedovolávat se univerzálních kategorií – je dobré si povšimnout, že si často vytváří vlastní pojmy – pokud na nějaké všeobecné pojmy narazí, začne je historizovat. Když je něco neměnného a přirozeného je potřeba vyslovit nedůvěru a pustit se do historické analýzy. Tak jde ve svých historických pracích proti pojmům, jako jsou lidská přirozenost, šílenství, humanitní vědy apod. Odmítal neměnnou podstatu člověka, jakmile se někdo odvolával na lidskou přirozenost, snažil se argumentovat proti této snaze (například v polemice s Noamem Chomskym z roku 1971). Snažil se jí ukázat jako historickou konfiguraci, která má svoje podmínky vzniku.³⁴

Ve své první knize, která se hlouběji zapsala do obecného povědomí, *Dějiny šílenství*, oponuje osvícenskému ideálu lidské přirozenosti. Na příběhu vývoje postojů k šílenství, odkrývá jednotlivé dobově podmíněné vrstvy tohoto příběhu a ukazuje tak, že různé podoby přirozenosti jsou aktéry dějin s místem a časem původu.³⁵

Foucaultova pozice jde jednoznačně proti tezí, jež chtějí vysvětlovat všechny dějinné události z jediného globálního smyslu, může jít o ducha, původ, subjekt nebo systém. Pracuje sice s konkrétními epochami (pojmenovává je jako klasická, moderní apod.), nicméně ty se v jeho pojetí skládají z událostí, jež jsou na sebe navzájem nepřevoditelné.³⁶

V tradičním pojetí dějin vědy a zřejmě i dějin obecně vidí Foucault zajímavý problém, tím je snaha připsat a přisoudit jednotlivé objevy (nebo jiné akty) jednotlivcům, přičemž kolektivní dobové vědění – tj. nedatovatelné – je posuzováno jako méně hodnotné. Foucault se na to dívá opačně a kolektivní vědění a jeho epistemologická pravidla (což

³⁴ MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, s. 24.

³⁵ Viz tamtéž, s. 51.

³⁶ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 175.

je jen další způsob jak hovořit o diskursu) považuje při tvorbě nových objevů za klíčové.³⁷

Foucault tedy převrací klasické pojetí dějin, které jsou dějiny objevů, ale dívá se na ně jako na proměnlivou strukturu porozumění. Soustředí se na kolektivní soubor pravidel vedoucích k porozumění. Při analýze historických pramenů se nesoustředí jen na obsah, ale i na jakousi pomyslnou dobovou mřížku myšlení, která mohla takový obsah vytvořit. Foucault například poukazuje na to, že se v lékařských pracích z let 1770–1780 a v pracích z let 1820–1830 změnil jazyk, struktura nahlížení na problémy bez ohledu na to, kdo tyto práce konkrétně psal.³⁸

A tak třeba Bichat (považovaný za zakládající postavu patologie) a jeho osobní přínos při vzniku patologie je menší než podmínky, které mu jeho objev umožnily. A je tedy mnohem zajímavější pátrat v dobovém chápání nemoci a smrti ve vztahu těchto pojmů s dalšími institucemi, dalšími vědami, hospodářskou základnou společnosti apod., než zkoumat Bichatovu biografii, protože ten je sice autorem nově poskládaného vědění, ale v rámci dobových pravidel je přeci jen dítě své doby. Karel Marx také nepředstavuje svým myšlením nic než konfiguraci, zřejmě docela novou, ale stále jen konfiguraci dobových možností.³⁹ Na Foucaulta bychom tedy mohli nahlížet jako na historika myšlení.

Ohledně myšlenky vědeckého pokroku je Foucault skeptický. Nevidí v dějinách pokrok, ale spíše řadu proměn. Neustále přicházejí nové systémy a mřížky myšlení, které přehodnocují starší myšlení a mění celou jeho kvalitu – např. různé typy přírodovědných klasifikací od středověkého symbolismu, přes Linnéovu tabulku až po dynamickou strukturu evoluce. Nesouhlasí tedy s tím, že dějiny jsou akumulací objevů.⁴⁰ Nabízí se otázka, zdali se dá na poli této historie uspět? A také jaké jsou cíle takovéto historie? Dějiny jsou pak posloupností epistém a diskursů, jednotlivých konfigurací vědění, které nejsou podřízeny žádné teleologii. Jedná se o řadu zlomů, nahodilých shluků diskursů, kontingentních diskontinuit, v nichž mizí možnost jakékoliv globální všeobecné historie. Doposavad historie přicházela s představou kauzálně propojených významových celků, systému, jejichž jednotlivé prvky byly

³⁷ SLAČÁLEK, Ondřej (přeložil). *Člověk, moc a spravedlnost*, s. 20.

³⁸ Viz tamtéž, s. 22.

³⁹ Viz tamtéž, s. 37.

⁴⁰ Viz tamtéž, s. 31.

propojeny soudržným principem.⁴¹ Foucaultova archeologie k historii přistupuje nejen bez teleologie, ale i bez morálního hodnocení, jen odkrývá vrstvy, hledá metodu, ale sama nepřizná, zda není jen dočasným diskursem.

Ve svých knihách se Foucault zabývá širokou škálou témat – v Dějinách šílenství se zabývá rozdílností, tak jak jí aplikuje společnost, oddělením rozumu od nerozumu, *Slova a věci* jsou pak dějiny řádu a také dějiny podobnosti – společné je však pro tyto knihy zkoumání diskontinuit v myšlení. Zkoumáním množství pramenů z různých oborů analyzuje podzemí těchto diskontinuit.⁴²

Metodou je proniknutí do širší dobové mřížky myšlení skrze studium rozsáhlého souboru dobových textů. Jde o studium vztahů mezi diskursy, jejich transformací a toho co je umožňuje a z čeho vyrůstají. Dalo by se též říci, že Foucaultovy dějiny jsou dynamické procesy transformací jednotlivých epistém. Ve *Slovech a věcech* popisuje transformace mezi epistém renesance, klasického období (novověku) a modernitou. Ukazuje zde, jak se konstituovala možnost humanitních věd, především na půdorysu biologie, ekonomiky, lingvistiky ale i dalších oborů.

Zajímavé je, že Foucault sám sebe nevidí jako filosofa a současný stav filosofie popisuje tak, že dnes neexistuje. Ne v tom smyslu, že by zmizela, ale rozptýlila se do značného počtu disciplín. Nějakým způsobem figuruje ve všech oborech, kde se pracuje s novým poznáním, matematice, lingvistice, etnologii, ale i v dalších činnostech, o kterých bychom neřekli, že jsou vědeckými obory například v politice, činnosti revolucionáře.⁴³

Už jsme si naznačili, že dějiny jsou pro Foucaulta sérií diskontinuit v myšlení. Není však zřejmé co diskontinuity zakládá. A tedy i kde je v jeho díle přítomný dějinný pohyb. Vidíme stav myšlení v jednom bodě a druhém bodě, ale samotný pohyb nám zatím uniká. Po vydání *Slova a věci* byl právě za toto kritizován. Byly sneseny námitky, že způsob jak lidé přecházejí od jednoho systému myšlení k druhému, chybí. Kino je nahrazeno laternou magikou a pohyb sukcesí nehybných výjevů.⁴⁴

⁴¹ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 19.

⁴² GRYGAR, Mojmir (uspořádal). *Pařížské rozhovory o strukturalismu*, s. 26-27.

⁴³ Viz tamtéž, s. 126.

⁴⁴ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 107.

6 Dějiny šílenství

Dějiny šílenství (1961) chce Foucault začít analyzovat v době, kdy ještě zkušenost šílenství nebyla jednoznačně rozlišena od rozumu. Je tedy třeba vrátit se před dobu ustavení dichotomie rozumu a ne-rozumu a zkoumat jak se postupně vztah mezi nimi vyvíjel. V knize se bude uplatňovat metoda historické archeologie pro pochopení pojmu šílenství a jeho oddělení od možnosti společného dialogu s ostatními. Věda o šílenství – psychopatologie – nebude hrát v tomto zkoumání určující roli. Věda by spíše celou záležitost znejasnila, už jen proto, že bychom jí museli aplikovat zpětně na dobu, ve které se teprve utvářeli podmínky její možnosti. Věda se dopracovala ke konečnému pohledu, kdy se šílenství ustavilo jako duševní nemoc. To je však jen monolog rozumu o šílenství, protože druhá strana je vyloučena z diskuze. Proto Foucault jako východisko svého zkoumání navrhuje vrátit se zpět před 18. století, do doby, kdy byl dialog ještě možný. Jinými slovy jde tedy o to, že základní předpoklad, který Foucaultův text v úvodu implikuje je, že dnešní pravda o šílenství je historická konfigurace. V kontextu pozdějšího díla by se dalo napsat, že jde o produkt diskursivních praktik.⁴⁵

Kniha v době svého vzniku vyvolala také kontroverzní reakce. S psychiatrické obce byla kritizována koncepce, která vidí šílenství jako kulturní produkt namísto přirozeného jevu. Stejně tak se setkala s pobouřením psychiatrů, to že Foucault útočí na zažitou představu, že se v 19. století začalo vědění o šílenství přibližovat medicíně.⁴⁶

Dějiny šílenství jsou ze všech Foucaultových knih nejbliže tradiční historické práci. Originální metodologický aparát pozdějších knih, teoretické pozadí archeologie humanitních věd, jazyková analýza diskursu teprve vysvítá na povrch v různých detailech, například tak že zde zkoumá diskursivní praktiky v souvislosti se společenskými institucemi. Interpretací širokého vzorku dobových textů (s úchvatnou šíří analyzovaných textů se setkáme i v pozdějších knihách *Zrození kliniky* a *Slova a Věci*) však Foucault dochází k poměrně jednoduchým kauzálním modelům – např. že internace šílených osob zde figuruje jako reakce na hospodářskou krizi – ke kterým se v pozdějších pracích neuchyluje.⁴⁷

⁴⁵ FOUCAULT, Michel. *Dějiny Šílenství*, s. 5-6.

⁴⁶ MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Štat' sa iným*, s. 53.

⁴⁷ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 33-34.

Foucault v *Dějínách šílenství* analyzuje na bohatém materiálu, jak se proměňuje pozice šílenství, jak středověk vidí figuru blázna někde na pomezí neřesti a vědění, jak se v raném novověku objevují první instituce na internaci šílených a jak se během té doby postupně rozšiřuje protiklad rozumu a šílenství. Analyzuje souvislosti a podmínky možnosti těchto dějů a otevírá tím pole kauzality, která se odehrává v narativním rámci. Nicméně samotná teorie diskursu (hlavního a v podstatě aktivního aktéra pozdějších knih) se zatím neobjevuje. Na představu autonomního diskursu je třeba si počkat.⁴⁸

Foucaultův přístup k dějinným jevům se projevuje tak, že hledá to, co je umožnilo a také jejich hranice, dělicí linie a východiska jejich uspořádání. Je to dobově kontextuální přístup odmítající jevy vysvětlovat z přirozenosti. Jednotlivé jevy jsou vždy součástí historie. Pokud se pohybujeme uvnitř diskursů, které je umožnily, Foucaulta nezajímá jejich nárok na pravdivost. A i šílenství má tento status historického jevu. Není odhalenou empirickou skutečností, ani nějakou skutečně existující „platónskou“ kategorií. Je to především produkt nějaké dobové konfigurace institucí, specifického vědění, které mimo svůj diskurs nebude dávat smysl.⁴⁹

Foucault vychází z předpokladu, že kdysi neexistovala jednoduše rozlišitelná hranice mezi šílenstvím a ne-šílenstvím, že existoval společný prostor, ve kterém byla možnost dialogu. Dialog mezi rozumem a ne-rozumem končí se sklonkem 18. století, kdy se šílenství nově přesouvá do sféry medicíny. Signifikantní je pro tuto změnu založení Všeobecného špitálu v roce 1657. Po zřízení této instituce spojené s internací velikého množství převážně chudých lidí, dochází k událostem, jež mají dnes od historiků dvojí hodnocení. Někdy jsou chápány jako represivní a jindy zase jako ustavující současné vědecké poznání o šílenství. A na tomto vzájemném rozporu je vystavěna moderní zkušenost šílenství.⁵⁰

Institucionální zázemí pro internaci šílených se v Evropě objevuje při ústupu lepry koncem středověku a začátkem novověku. Jako zázemí slouží opuštěné leproserie – zařízení, jež měli izolovat nemocné od zdravých. Namísto nemocných se v těchto zařízeních internují chudí, tuláci, provinilci a „blázni“. Podle Foucaulta nejde jen o akt v reálném fyzickém prostoru izolujících příbytků, ale i o akt v kultuře. Figura malomocného přežívá dál v myslích lidí. Je to figura vyloučení ze sociální skupiny, je

⁴⁸ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 30-31.

⁴⁹ MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, s. 50.

⁵⁰ FOUCAULT, Michel. *Dějiny Šílenství*, s. 6

děsivá ale zároveň má příděch čehosi posvátného. A její kulturní i fyzický prostor je nyní vyhrazen pro jinou okrajovou skupinu obyvatel.⁵¹

Situace chudiny na prahu osvícenství rozhodně není jednoduchá. Evropské státy internací a dalšími praktikami aktivně vystupují proti tuláctví, žebrotě a zahálce. Osvícenství přichází s policií – tj. institucí, celkem opatření, jenž vede a nutí k práci lid na okraji. Některé praktiky jsou z dnešního pohledu neobyčejně brutální, např. v roce 1606 měl být každý pařížský žebrák zbičován a s vypálenou značkou na rameni a oholenou hlavou vyhnán z města. Společnost třicetileté války je postižena mnohými ekonomickými problémy. Rozvoj velkých manufaktur přináší sociální změny, cechy ztrácejí na svém významu, objevují se sociální revolty, pokusy o spolčování, pokusy o znovuuštění cechů, a ty jsou zase vystaveny protitlaku ze strany parlamentů a církve.⁵²

Počet internovaných ve Všeobecném špitále dosáhl již krátce po jeho založení 6000 osob. Po Evropě vznikají v rychlém sledu další internační zařízení, špitály, věznice a káznice. Podle Foucaulta musela již po nějaký čas působit vskrytu evropské kultury nějaká nová citlivost, určité sociální cítění, které umožnilo vytvořit novou kategorii lidí a jejich segregace. Osvícenství je pak spojené s novým pohledem na ekonomické problémy, na jedné straně je podpůrná péče o chudinu a na druhé straně autoritativní představy o společnosti. Společnost pak řeší tyto problémy nátlakem.⁵³

Potřeba Všeobecného špitálu tak není odvozena z medicíny, ale z ekonomické situace společnosti a z péče o veřejný pořádek. Míra rozsahu internace periodicky roste s další nastupující ekonomickou krizí – příznačné je, že v Anglii jsou internační domy především v těch nejprůmyslovějších oblastech. Ale využití mají internační zařízení i v dobách ekonomické konjunktury. Internovaní jsou v dobách plné zaměstnanosti a vysokých mezd využíváni jako levná pracovní síla.⁵⁴

Asi desetinu chovanců Všeobecného špitálu tvoří osoby „šílené“. Zatím na ně není nahlíženo nijak zásadně odlišně od ostatních izolovaných. Nový je především prvek samotného ukrytí – mezitím co renesanční člověk má jako součást trestu i zveřejnění svých hříchů, přiznání a zpověď je pro něj vlastně polehčující okolnost, tak osvícenský

⁵¹ FOUCAULT, Michel. *Dějiny Šílenství*, s. 11-12.

⁵² Viz tamtéž, s. 43-44.

⁵³ Viz tamtéž, s. 42.

⁵⁴ Viz tamtéž, s. 46.

člověk prožívá nově stud a skandál. Zlo je potřeba ukryt, aby se na něj zapomnělo, aby nemělo tendenci se svým příkladem zmnožovat.⁵⁵

Jistě se nabízí otázka: jak se stalo „šílenství“ předmětem medicíny, tak jak ho známe dnes. Nejdříve byl potřeba další pohyb v kulturním podloží. Interniční domy začaly v polovině 18. století vzbuzovat strach. Lidé se báli tajemného zla, které se z nich mělo šířit, ale část onoho zla už začínala být vyjádřena v lékařských termínech. V představách lidí figurují obrazy horeček, kurdějů, hniloby a otráveného vzduchu. Jakoby se malomocenství znovu vracelo do zdí bývalých leproserií.⁵⁶

A právě tento strach spolu s obrazy kvašení, výparů, zkaženosti a hniloby za zdmi internačních zařízení umožní podle Foucaulta posunout šílenství směrem k medicíně. To že se pozitivistická medicína 19. století zmocňuje šílenství, není ani tak věcí lepšího poznání, nýbrž obranným mechanismem. Medicína je použita jako obrana před nemocí číhající za zdí útulku. Zatím to není nemoc duševní, ale spíše hygienická. Tento vzájemný kontakt medicíny a šílenství začíná v druhé půli 18. století. Vzniká lékařská literatura, jež řeší například větrání ve špitálech. Citlivost doby vytváří představy o čisté sterilizované internaci jako ideálu.⁵⁷

Jako další důležité posuny směrem k psychiatrii rozpoznává Foucault nový náhled na ekonomickou realitu a segregaci vězňů od šílenců. Ekonomii proto, že se v 18. století rozšířilo nové chápání chudoby. Chudoba ztratila souvislost s morálkou a ukotvila se pevně v ekonomických pojmech. Bohatství státu je nyní odvislé od práce člověka. Určitá míra chudoby se stává integrální součástí hospodářského systému a i chudý lid je zapotřebí pro prosperitu celku. Internace je z tohoto pohledu neekonomickým omylem. Ekonomický pohled má částečně vliv i na segregaci vězňů od šílenců. Ti internovaní, jež mají možnost začlenění, jejichž společenská nebezpečnost není příliš vysoká, by měli být uplatněni v tvorbě státního bohatství. Internace se omezuje a kategorie těch, kdo do ní mají spadat, se zřetelněji vymezují.⁵⁸

⁵⁵ FOUCAULT, Michel. *Dějiny Šílenství*, s. 57.

⁵⁶ Viz tamtéž, s. 138.

⁵⁷ Viz tamtéž, s. 141-142.

⁵⁸ Viz tamtéž, s. 162-164.

Moderní vztah k duševně chorým se objevuje po Velké francouzské revoluci. V 19. století se pak vzedme vlna pohoršení nad otřesnými podmínkami panujícími v internačních zařízeních. Foucault tvrdí, že to není pokrok vědeckého myšlení, které osvobozuje člověka. Příčinnou těchto dějů je sama internace. První protesty totiž zaznávají za zdí a to ze strany internovaných vězňů. Vězni se cítí být smíšením s duševně chorými poškození. Opět se zde setkáváme s interpretačním modelem pracujícím s kauzalitou, ke které se v pozdější archeologické tvorbě uchyluje čím dál méně.⁵⁹

Renesance vedla nepřetržitý dialog mezi rozumem a šílenstvím. Osvícenství ho umlčelo, ne však zcela. Za zdmi internačních budov probíhal tichý dialog, který měl charakter zápasu. Utrpení a věznění v řetězech jako by šílence potvrzovalo. U této neobvykle znějící teze přichází Foucault s příkladem kněze, který v časech „ancien régime“ uvěřil, že je Kristus. Kobka a řetězy jeho představu o vlastní velikosti vlastně potvrzovaly a on tak mohl trpělivě snášet Kristovo utrpení. S Velkou francouzskou revolucí ho osvobozuje Philippe Pinel – zakladatel psychiatrie, kterého podobně jako Samuela Tukea ukazuje Foucault jako signifikantní osobu přechodu od osvícenského pojetí šílenství k pozitivistickému medicínskému diskursu – po oproštění se od řetězu se paradoxně cítí kněz pokořený a osamělý. Pinel dosáhne svého, kněz se jako svobodnější bytost chová „rozumněji“. Přesto je to pro Foucaulta paradoxní okamžik a cítí zde skepsi. Dialog bludné projekce (Kristus) s fyzickým nátlakem (internace) vystřídala svoboda, ale sní i lhostejnost.⁶⁰

V útulku se tedy objevují nové techniky spojené s větší odpovědností vězněných, nově snad i léčených. Do útulku přichází lékař. Tuke a Pinel považují lékaře za klíčovou postavu útulku. Nejdříve není přítomen, ani tak kvůli svému vědění, ale spíš jako mravní autorita. Přesto prostor útulku postupně přetváří na prostor medicíny a už nic nebrání tomu, aby se šílenství stalo duševní chorobou.⁶¹

⁵⁹ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 34-35.

⁶⁰ FOUCAULT, Michel. *Dějiny Šílenství*, s. 184-185.

⁶¹ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 38.

Nutno dodat, že s postavami Tukea a Pinela se objevil nový důraz na lidskost. Tuke si všiml, že mezi dosud používanými postupy a množstvím vyléčených není žádná spolehlivě ověřitelná souvislost. Rozhodl se tedy nevyužívat postupů, které by na nemocného působili příliš nepříjemně. Foucault rozporuje, že by Tuke a Pinel otevřeli útulek vědě. Pozitivismus 19. století podle něj nepochopil, že šílenství ovládal a nikoliv poznával.⁶²

Je to počátek Foucaultova útoku na „pochybné“ humanitní vědy. Psychiatrie přinesla jen velmi málo objektivních poznatků o lidských bytostech v porovnání s tím, jaké dosáhla moci. Psychiatrie 19. století vytvořila postupy, jež sice někdy fungují, ale ona nedokáže systematicky vysvětlit proč.⁶³

Až Freudova psychoanalytická metoda umožnila po dlouhé odmlce znovu otevřít dialog mezi rozumem a ne-rozumem. Umožnila to tím, že pojala šílenství v rovině řeči a začala znovu analyzovat zkušenost iracionality umlčenou staršími přístupy.⁶⁴

Ale ani psychoanalýza nedokáže objektivně uchopit duševní chorobu. Psychoanalýza je sice nesporným mezníkem, posunula práci s duševní chorobou, ale její autorita je stále především autorita mravní a nikoliv vědecká.⁶⁵

7 Slova a věci

Text této knihy s podtitulem *Archeologie humanitních věd* začíná zvláštní taxonomií zvířecí říše převzatou z Borgesova textu. Výčet tříd jednotlivých zvířat: „a) patřící císaři, b) balzamovaná, c) ochočená, d) selátka, e) sirény, f) bájná, g) potulné psy, h) zahrnutá v této klasifikaci, i) mrskající sebou jako šílená, j) nespočitatelná, k) namalovaná velmi jemným štětcem z velbloudí srsti, l) atd., m) co právě rozbila džbán, n) co z dálky vypadají jako mouchy.“⁶⁶ působí bezpochyby absurdně, Foucault to dále rozvádí tak, že není možné si představit společný prostor pro tento výčet. Možným vodítkem proč právě tenhle výčet je začátkem knihy, je že představa ne-prostoru odkazuje na něco skrytějšího. Jako by chtěl ukázat, že se za možností (nemožností)

⁶² FOUCAULT, Michel. *Dějiny Šílenství*, s. 192-193.

⁶³ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 38-39.

⁶⁴ FOUCAULT, Michel. *Dějiny Šílenství*, s. 134.

⁶⁵ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 40.

⁶⁶ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 1.

taxonomie skrývá něco, co nám ji umožňuje uspořádat. Něco co nám v našem případě (pokud ten výčet shledáváme absurdním) zároveň znemožňuje myslet tak, abychom vytvořili takové pole podobnosti jako je to z Borgesova textu.

V předmluvě Foucault o tomto svém díle píše jako o dějinách řádu věcí. Nejde zde však o dějiny idejí a vědy. Nejde tu o standardní narativní rámec, který by historii uchopoval jako vývoj evropského ratia. Jde spíše o zkoumání podmínek, které jsou za tímto vývojem běžné interpretaci schovány. Foucault zkoumá to, co myšlení, ideje či vědu umožňuje. Zkoumá zde způsoby, jakými o věcech přemýšlíme, jak o nich mluvíme a jakým způsobem ve věcech vyhledáváme spojitosti – jakým způsobem si vytváříme kategorizaci světa – nebo také jakým způsobem kultura vytváří systém příbuznosti. Povrch idejí vykazuje příbuznost – díky ní také hovoříme o spojitém a progresivním příběhu evropského ideového vývoje – přesto je v těchto idejích, uspořádání těchto idejí či v řádu věcí umožňujících tyto ideje hluboká diskontinuita. Foucault píše o dvou těchto zlomových bodech. První je nástup klasického věku v 17. století a druhý je v nástupu modernity v 19. století.⁶⁷

Jak přesně však lze vyznačit v dějinách linii zlomu? Každý takový pokus je proveden zvenčí a týká se složité dynamické struktury – jejíž úplný popis nemáme. Přesto, že přesně zákonitostem těchto změn neporozumíme, máme dostupná fakta o tom, že některé kultury během několika málo let změnily svoje myšlení.⁶⁸

Pro přerod do klasického věku 17. století je podle Foucaulta klíčová proměna použití komparace. Podobnost v 16. století je globální systém korespondence (země a nebe, planety a tváře, mikrokosmos a makrokosmos). Blízké věci se prolínají, podobnost nemá jasně vymezené hranice a proplétá se do nekonečna. Jazyk a slova figurují stále mezi věcmi – není jednoznačná distinkce mezi slovem a věcí. V klasickém období řeč vyklízí své pozice, už není sama věcí, není vepsána do řádu světa.⁶⁹

⁶⁷ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 6.

⁶⁸ Viz tamtéž, s. 44.

⁶⁹ Viz tamtéž, s. 47.

V renesanci nebyl jazyk nezávislým výtvořem, ale podílel se na světě jako jeho součást. Slova a věci nerozlišitelně tvořily přírodu a vzájemně se v sobě zrcadlily. Foucault to ilustruje na Aldrovandího práci o hadech a dracích, která je z pohledu pozdějších diskursů obtížně oddělitelným souhrnem empirických popisů, převzaté práce, mytologie i výmyslů.⁷⁰

V 17. století se poznání skrze takto volné analogie nahrazuje jasnější analýzou. Přichází karteziánská – racionalistická kritika podobnosti. Descartes pochopitelně neodmítá použití komparace, jen nahrazuje poznávání světa skrze volnou podobnost analytickým srovnáním.⁷¹

Hra podobností byla před klasickým obdobím nekonečná, neuchopitelná a poznání se tak vždy mohlo maximálně blížit jistotě. Nově je však v klasickém období možné vytvořit úplný soupis věcí. Dochází k pokusům o matematizaci skutečnosti. Foucault mluví o mechanicismu. Vztah k možnosti matematizovat přírodu, však není základním fundamentem klasické epistémě. Klíčový je vztah k mathesis – tou se rozumí věda o míře a řádu. Vztahy a vlastnosti jednotlivých jsoucen nyní nabývají svoje postavení skrze míru, řád a jejich vlastní převoditelnost. Klasická epistémě pracuje s uspořádanou posloupností těchto převoditelných vztahů a analýza se jí stává nově univerzální metodou. Nejde však o nějakou absolutní matematizaci skutečnosti (respektive takové projekty v 17. století existují, nejsou však klíčem k tehdejšímu myšlení) pracuje se i s neměřitelnými věcmi a zároveň se otevírají nové empirické prostory. Mathesis je tedy věda o řádu, její prostor je tabulka, kde hraje svoje místo míra a řád – kvantita a úroveň. Metodou je jí systém znaků. Nově vzniká obecná gramatika, přírodní historie, analýza bohatství, vědy o řádu v oblasti slov, jsoucen a potřeb. Renesance se zabývala interpretací a klasické období se přesunulo ke klasifikaci, k tabulce. Analýza pak hledá znaky, difference v míře a řádu, který by umístila do tabulky – do popředí se dostává taxonomie.⁷²

Klasické období hledá metodu, jejíž pomocí by bylo možné odhalit řád bytí – univerzální řád. Informace, které o tomto řádu získáme, je možné zanést do tabulky, jež je reprezentací pravého řádu světa. Příznačnou postavou klasického období je Descartes

⁷⁰ MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, s. 70.

⁷¹ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 45.

⁷² Viz tamtéž, s. 49.

a jeho metoda. Komparací a analýzou hledá a izoluje jednoduché složky v zkoumaném předmětu. Pokud jsme jednoduché složky správně určili – neudělali jsme metodologickou chybu – je na jejich základě možné budovat bezpečně jisté poznání a to od nejjednodušších prvků po ty nejsložitější.⁷³

Místo člověka v tomto systému – v univerzálním řádu stvořeném Bohem – je objasňovat ho. Člověk v klasickém období objasňoval jednotlivé prvky systému, k jejich organizaci vytvořil tabulku a pomocí jazyka a znaků odhalenou skutečnost zanášel do tabulky. Ve vztahu k znaku zde nastává od předklasického období posun. Člověk v renesanci ještě neměl žádnou roli ve významu znaků. Neexistovala teorie označování – člověk nebyl zdroj označování. Bylo samozřejmé, že znak koresponduje s bytím – jazyk umožňuje úspěšnou reprezentaci a člověk tak slouží k uvádění znaků a věcí do vzájemného vztahu. Jeho role v tomto aktu nebyla nijak problematizována.⁷⁴ Klasická reprezentace, vztah mezi označovaným a označujícím již není vztahem vycházejícím z řádu světa, nýbrž pouhou konvencí, která je určována lidským rozumem, znak na rozdíl od renesance není magicky spjat se skutečností, ale je k ní přiřazen volbou.⁷⁵

Klasická reprezentace funguje tak, že idea zastupuje předmět, ale nemůže to dělat přímo a tak se nechává zastupovat jinou ideou (znakem) jejíž předmět zastupuje to, co konstitovalo předmět první ideje.⁷⁶

Reprezentace je tedy přímé referování k určitému obsahu, znak zaprvé ukazuje a zadruhé v sobě odhaluje fakt reprezentace. Podstata znaku nemá žádný vnější smysl, ta je právě jen v reprezentaci.⁷⁷

Na přelomu 18. a 19. století dochází k dalšímu epistemologickému zvratu, ten je spojen s další smělou Foucaultovou tezí, a to že člověk je nedávným a také dočasným vynálezem. Vynálezem člověka pochopitelně nemyslí, že by nebyl v klasické epoše přítomný, jako určité téma vědění, nicméně člověk nebyl samostatným

⁷³ GRYGAR, Mojmir (uspořádal). *Pařížské rozhovory o strukturalismu*, s. 51.

⁷⁴ Viz tamtéž, s. 52-53.

⁷⁵ Viz tamtéž, s. 51.

⁷⁶ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 137.

⁷⁷ MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, s. 71.

epistemologickým problémem, v podstatě neexistovaly vědy o člověku a neexistovala samostatná lidská otázka.⁷⁸

Nástup moderní epistémé je spjat s omezením. Klasická epocha byla dobou, kdy se řád skládal z mnoha variant nekonečen. Foucault píše o nástupu člověka a ustavení humanitních věd, člověk se objevuje zřejmě v souvislosti s reflexí své pozice, která je nově zasazena do světa omezení.⁷⁹

Tento nástup modernity v 19. století je spjat s ustavením tří nových sil. Těmito silami jsou život, práce a řeč. Tyto síly nebyly z důvodu své konečnosti předmětem klasické vědy. Klasická epistémé má v jádru svého myšlení představu, že každá síla má v sobě potenciál projevit se nekonečně. Existují pochopitelně omezení, která nedovolují se těmto silám manifestovat v nekonečnosti (dokonalosti) a tak lidský rozum představuje omezení pro potenciál nekonečného porozumění. Rozlišování různých řádů a otázek povahy nekonečna je pro 17. století charakteristické. Setkáváme se s ním u Pascala, Leibnize nebo Spinozy. Ve vědách tehdejší doby hraje důležitou roli „výrazný znak“, který sám o sobě není nekonečný, ale můžeme ho zasadit do nekonečné řady. Místo, kde se v moderní epistémé ujímá života biologie je v klasické epistémé systém, který pracuje s kořenem života (výrazným znakem), umisťuje jej do nekonečné série, která je historií přírody. A tam kde byla analýza bohatství a obecná gramatika, se nově ustavuje politická ekonomie kolem práce a lingvistika kolem řeči.⁸⁰

Foucault má na mysli, že se objevuje nové pole humanitních věd. Jde o široké pojetí, do kterého spadají vědy, které počítají, s tím, že v jejich jádru je přítomna subjektivní bytost. Tento obrat k subjektu – vynález člověka – pak stojí za vědami jako je lingvistika, filologie, biologie, etnologie, ekonomika, sociologie, nebo psychologie.⁸¹

⁷⁸ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 147.

⁷⁹ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. S. 64.

⁸⁰ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 178-180.

⁸¹ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 113.

Foucaultovo tvrzení, že život a také člověk nepředstavují samostatné epistemologické problémy klasické doby, může znít zvláště, když se obecněji podíváme na pohled mnohých historiků na 17. a 18. století. Ti často považují právě tuto epochu za období, kdy se vědy o životě buď objevují, nebo alespoň posouvají na zcela novou kvalitativní úroveň. V tehdejší myšlení je například přítomný konflikt mezi představou nehybné přírody (Carl Linné) a představou transformující se přírody (Denis Diderot) za kterou se objevuje tvořitelická moc života.⁸²

Před Darwinem a Lamarckem už existují myšlenky, jež v sobě mají evolucionistické prvky. Nejde v nich však o postupnou, nahodilou nebo konkurenční hierarchizaci životních forem, ale o globální posun již zavedené hierarchie (např. v systému Charlese Bonneta). Jde o přidání času k rozlehlosti prostoru. Všechny živočišné formy se vyvíjejí stejně, stejným směrem a na libovolném místě hypotetické časové osy od sebe budou konstantně vzdáleny (v míře svého vývoje, tedy jakési vyspělosti). Je to signifikantní příklad klasického myšlení – svět připravený jako larva k rozvinutí se v motýla, podle připraveného rozvrhu.⁸³

Pokud bychom měli přístup k tomuto rozvrhu, dostatek dat napříč časem nebo případně nějakou variantu Laplaceova démona, tak by nám umístění této larvy do tabulky nemělo dělat problém. Podstatou již zmíněného epistemologického zlomu, je tak posun od taxonomického charakteru vědění k dynamičtějším řádům – Darwinova evoluce se na rozdíl od Diderotovy transformující se přírody nezdá být matematickou řadou a Marxova rekonstrukce materiálního vytváření je také méně statická oproti analýze bohatství Adama Smitha. S tímto historickým zlomem se také mění možnost reprezentace. Manfred Frank neproblematizovaný stav klasické reprezentace popisuje takto: „Klasická reprezentace epistémé se totiž opírá o předpoklad, že je možné úplné rozplynutí označovaného v označujícím: ve znaku není nic, co by kladlo odpor myšlence, jež se jeho prostřednictvím reprezentuje.“⁸⁴

⁸² FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 102.

⁸³ FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, s. 122.

⁸⁴ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 129.

Je to tak, že klasický vztah označujícího s označovaným (vztah slov a věcí) je stanoven předem a svojí evidenci čerpá z trvalé vazby na nadčasový rozum (tj. rozum, jež je obecně platný, je nedějinný a pravda z něj odvozená je vždy pravda). To se celé zproblematizuje, jakmile se rozum stane dějinnou formací a pravda již nestojí mimo čas. Vztah slov a věcí je také vystaven dějinám a ty už nemají předem danou trvalou osnovu a jejich zprostředkovatel jazyk se zviditelňuje a osamostatňuje. Rozum a jazyk se staly dějinnými formacemi a epocha reprezentace byla nahrazena epochou historie.⁸⁵

S nástupem humanitních věd v epoše historie jsou spojeny dva nově simultánně se doplňující přístupy. Jde o interpretaci a formalizaci (k nim a k možnosti jejich přesahu se bude Foucault vracet v následující knize *Archeologie vědění*). Od humanitních věd se očekává zároveň hermeneutické hledání skrytého smyslu a hledání nemněného strukturního řádu.⁸⁶

Jak se ale máme vypořádat s tím, že chce oba přístupy překonávat? Je vůbec možné pracovat (např. s textem) bez jejich použití. Je zřejmé, že v jeho pojetí dějin se dějiny samotné nedají interpretovat, střídání diskursů a epistém není podřízené nějakému smyslu (postrádají jakýkoliv intencionální rozvrh). A formalizovat se pochopitelně také nedají, i když se k pokusům popisů transformací Foucault uchyluje, chybí v nich smysl a obecný zákon.⁸⁷ Po přečtení *Dějin šílenství* a obzvláště *Slov a věcí* není tak těžké pochopit, jak se na tyto pozice dostal, ale složitější je pro navržené způsoby uvažování najít pole uplatnění.

Foucault vytvořil ve *Slovech a věcech* transformační model historických epistém, který není klasickým strukturalismem. Epistéme není struktura. V samotném modelu není zákon přeměny, i když se o podmínkách transformace hovoří ve značné části textu *Slov a věcí*. Epistéme tvoří prostor vědění a vždy je vystavena nevyhnutelnosti zániku. Zánik je však podřízen individuálním pravidlům. Archeologie přináší zprávu o blížícím se konci našeho myšlení. Podobně jako v *Dějinách šílenství* předpovídá konec moderního světa a přiznává, že tento konec mu ukázal Nietzsche.⁸⁸

⁸⁵ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 130-131.

⁸⁶ GRYGAR, Mojmir (uspořádal). *Pařížské rozhovory o strukturalismu*, s. 27.

⁸⁷ FRANK, Manfred. *Co je neostrukturalismus?* s. 114.

⁸⁸ MARCELLI, Miroslav. *Michel Foucault alebo Stat' sa iným*, s. 80-81.

8 Archeologie vědění

Archeologie vědění je metodologický spis, kterým Foucault v podstatě završuje svoji první část díla obsahující knihy *Dějiny šílenství*, *Zrození kliniky* a *Slova a věci*. Rozpracovává zde metody, které již byly použity nebo naznačeny právě v těchto předcházejících knihách. V úvodu píše, že se pokusí o soudržnější uspořádání mnohých problémů, kterým se zeširoka věnoval v předchozích textech a pokusí se zachytit proměnu, jež se odehrála obecně na poli historie. Chce se vyhnout – i při vědomí určitých styčných ploch se strukturalismem – strukturalistické analýze a používání velkých kulturních celků (světových názorů, jedinečných duchů epochy). Cílem je namísto toho problematizace teleologie a totalizace a snaha metodu oprostít od antropologie.⁸⁹

Analýza historie se v tomto přístupu posouvá od interpretace směrem k popisu. Když se Foucault rozhodl metodologicky zhodnotit svoji předchozí práci, zjistil, že mezi těmito analýzami šílenství, medicíny a dalšími vědami objevil novou oblast, která ještě nebyla analyzována a která je neredukovatelná z hlediska interpretací a formalizací. Jde o výpověď.⁹⁰

Metoda archeologie jde proti dvěma běžně používaným technikám – formalizaci a interpretaci. Formalizace se snaží z textu izolovat logické tvrzení a interpretace zase odkrývá jakýsi skrytý význam a izoluje to, co je nevyřčeno. Archeologie se namísto toho snaží přijít s tím, co je skutečně řečeno ve smyslu pozitivivity, a tím je výpověď. Vystává pochopitelně problém jak se k takové výpovědi dostat, když se nerovná textu, ale je pod ním skryta. Je vůbec možné se dostat k čisté výpovědi a navíc bez použití interpretace?⁹¹

Dalším problémem výpovědi je její negativní definice, Foucault nám poskytuje dostatek informací o tom, co výpověď není a přiřazuje ji k variabilnímu poli možných objektů. Chybí nám však její příklad, atomární výpověď. Místo na její subjekt hledíme na pole jejích funkcí a možností.⁹²

⁸⁹ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 27-29.

⁹⁰ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 86.

⁹¹ DELEUZE, Gilles. *Foucault*, s. 29-31.

⁹² FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 163.

Diskurs by pak měl v zásadě dvě možnosti, buď by byl souhrnem znaků, vět, tvrzení nebo formulací anebo by se týkal jen těch posloupností znaků, jež mají charakter výpovědi. Této pozici dává Foucault přednost a vzhledem k tomu, že výpověď nám ukazuje na diskurs, bez přístupu k ní bychom se ani nedostali, k tomu co je diskurs. Pouhá interpretace a formalizace již napsaného nebo řečeného, by nám vždy zatemnila část skutečného stavu výpovědi a diskursu.⁹³

Jako další možnost za interpretací a formalizací nám zbývá analýza verbálního projevu, jako projevu existence – doslova tak jak je – bez nároku na zkoumání významu. Spíše jde o historickou analýzu sady znaků v jejich vztazích k ostatním podobným formacím.⁹⁴

Absence hledání kauzality v historických formacích, kterou Foucault téměř programově vyhláší se zdá být v určitém rozporu s tezí, že diskurs je řízen pravidly. Něco podobného tvrdí i ortodoxní strukturalisté jako Noam Chomsky a Claude Lévi-Strauss, pro které transformace struktur fungují kauzálně. V tomto bodě je do jisté míry narušena koherence archeologie, protože již není čistým popisem faktů diskursu a blíží se tak opět strukturalistické metodě.⁹⁵

V závěru archeologie vědění se Foucault pouští do kritické polemiky se svým dílem a do jisté míry přiznává, nesplnitelnost úkolů, které si vytyčil. Dalším polem pro kritické zhodnocení by mohlo být, že Foucault sice konstruuje široký metodologický aparát, nicméně ho prakticky neuplatňuje – nový archivář přichází jen s omezenými příklady. Schází mu jakási úplnost, přesto se mi však zdá, že přichází s důležitými otázkami – jak přistupovat k informacím, datům, jak je třídit. Objevování takové hierarchie, pořadající tabulky pro tyto informace je dobrodružným projektem, jež není něčím samozřejmým.

V závěrečné polemice se dotýká možnosti, zda je možné přijít s uniformním modelem temporalizace, což by skutečně asi jeho dílo přiblížilo více směrem ke strukturalismu. Nevěří však, že je možné přijít s modelem, který by jednoznačně a napříč různými

⁹³ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 165.

⁹⁴ Viz tamtéž, s. 168.

⁹⁵ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 140.

epochami vysvětloval transformace diskursů, popsal pravidla a ukázal, jak je možné propojovat jednotlivé sukcese.⁹⁶

Problémem, který v *Archeologii vědění* Foucault nevyřešil, je nesrozumitelnost vztahů mezi pravidly, diskursy a společenskými institucemi. V jeho „archeologii“ dochází k řadě implikací, ale z podstaty metody nemohou být plně vysvětleny. A tak se projekt archeologie dostal do slepé uličky – pokud má být vnitřně konzistentní, jeho výsledky jsou nesrozumitelné. Foucault svojí pozornost po této knize přesouvá směrem od teorie diskursů směrem k Nietzscheho genealogii. Archeologie se v jeho dalším díle neztrácí docela, jen je podřízená novým genealogickým otázkám jako: Jak se diskursy užívají? Jakou roli hrají ve společnosti?⁹⁷

⁹⁶ FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*, s. 298.

⁹⁷ DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*, s. 22.

9 Závěr

Foucaultovo dílo je mnohvrstevnaté, napsané s mimořádnou erudicí a plné různých aluzí. Za zmínku určitě stojí, že i přes určitou vyšší obtížnost čtení je možné brát v potaz i vysoké literární kvality tohoto díla.

Důležitou myšlenkou, která se vine Foucaultovým dílem, je, že pokud zkoumáme okolní svět i sami sebe, náš pohled, to na co hledíme, jaká témata si vybíráme, je nám dáno apriorním řádem. Ten však sami nezakládáme. Kdo ho však zakládá? Je to předcházející generace účastníků v diskursivním jednání – přičemž oni sami byli ve stejné situaci a také svůj diskurs nezaložili – jejich výpovědi, verbální stopy, jednání nebo instituce? A kde a jak potom dojde k epistemologickému zvratu? Samotné určení souslednosti kroků, které se během diskontinuity odehráli se zdá se být podle archeologické metody obtížné, ne-li nemožné. Ztratila se nejdříve možnost úspěšné reprezentace nebo se dříve zrodil moderní člověk, kterého konstituovaly humanitní vědy.

Není to tak, že Foucault odkrývá jednotlivé změny, ale nemá pro ně vysvětlení? Jeho archeologie dokáže na základě jazykové analýzy diskursu dobře zachytit statický stav, jednotlivé fáze změn, ale samotný dějinný pohyb a především to co ho způsobuje, už neukazuje.

Další otázkou je odkud Foucault mluví, když chce stanovovat pravidla pro archeologii diskursů? Nemluví jen zevnitř nějakého dalšího přechodného diskursu? Foucault se staví proti subjektu i proti humanitním vědám. Může být v rámci jeho vlastní teorie diskursů ta samá teorie produktem aktivního subjektu nebo je to jen dobová konfigurace (za kterou se skrývá a historické priori) humanitních věd. Konec humanitních věd by tak ohlašoval jejich vlastní produkt.

Velmi podnětná mi přijde Foucaultova myšlenka, že lidský vývoj a především vývoj vědy nemůžeme chápat jako proces pokroku, jako akumulace vědění směrem ze tmy do světla a že jde spíš jen o nahrazování vzájemně nekoherentními systémy myšlení a vědění. Při aplikaci těchto myšlenek na vědu, lze dojít až tak daleko, že o jednotlivých technologiích nebudeme uvažovat jen jako o produktech vědy, ale především o sociálních konstruktech. Samotná existence nějaké technologie je podmíněná určitým

myšlením, které jí umožňuje a zároveň použití této technologie je nemyslitelné bez diskursu, který obsahuje důvody pro její použití.

V své práci jsem srovnáním knih *Dějiny šílenství*, *Slova a věci* a *Archeologie vědění*, došel k závěru, že dějinný pohyb je v archeologickém období u Foucaulta především tvořen historickým a priori – buď epistémou, kterou používá spíše na epochu jako celek nebo diskursem, který užívá obecněji a i na menší jednotky. V jeho rané práci *Dějiny šílenství* tyto pojmy téměř nepoužívá, ale dalo by se říci, že v ní nevysloveně fungují – zkoumá zde posuny v citlivostech jednotlivých období, avšak pracuje především na poli interpretace, kterou ve svém metodologickém spise *Archeologie vědění* odvrhuje. Námitka následující v dalším odstavci platí na *Dějiny šílenství* méně, než na ostatní knihy a myslím, že i vzdálenost od *Archeologie vědění* tuto knihu činí v jistém ohledu srozumitelnější (i když s rizikem zkreslení).

Vyvstává tu však problém, že tyto knihy ukazují dějiny v různých situacích staticky, diskurs zde má moc tvořit (podnětné a neobvyklé je jistě, to že jeho autonomie je větší než u člověka), ale k samotnému pohybu, sledu událostí během zlomu se nedostaneme. Čím více se v tvorbě posouvá – ve směru od *Dějin šílenství* po *Archeologii vědění* – tím ubývá interpretace, která jednotlivé zlomy osvětluje. Když se nakonec dostaneme k definici metody, a chtěli bychom jí aplikovat doslovně jako formalizovaný systém, dostáváme se do mírně rozpačitého bodu, kdy dějiny nemají význam, hýbe s nimi nějakým v zásadě neodhalitelným způsobem jakési kolektivní vědění. A i přes určitou rozpačitost – možná by bylo úlevnější číst, že dějiny mají takový a takový charakter a smysl, než číst závěrečné stránky *Archeologie vědění*, kde se nám autor přiznává k jistému selhání – je možná právě v této nejednoznačnosti veliká hodnota, která nám načrtává nový směr myšlení, tím že boří staré příběhy.

Archeologickou metodou je tedy načrtnuta volba mezi zkreslením, které je srozumitelné a radikální popisností, která je sice bližší nějaké pozitivě, ale na druhou stranu pozbývá srozumitelnost.

Aplikovatelnost archeologie jako metody je sice omezená, ale vzhledem k tomu, že se zřejmě i nadále budou objevovat snahy podřizovat vědění (a i společnost, politiku apod.) totalitním vysvětlením, nepozbývá podle mě aktuálnosti a v boření nových monumentů historie, které na nás číhají možná už za dalším epistemologickým zlomem, může být ještě užitečná.

10 Seznam použité literatury:

BLECHA, Ivan a kolektiv. Filosofický slovník. 1. vyd. Olomouc : FIN, 1995.
ISBN 80-7182-064-4.

DELEUZE, Gilles. Foucault. Praha: Herrmann & synové, 1996.
ISBN neuvedeno

DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. Michel Foucault: za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky. Praha : Herrmann & synové, 2010. ISBN 978-80-87054-20-8

ERIBON, Didier. Michel Foucault 1926-1984. Praha: Nakladatelství Academia 2002.
ISBN 80-200-0955-8

FOUCAULT, Michel. Archeologie vědění. Praha : Herrmann & synové, 2002.
ISBN neuvedeno

FOUCAULT, Michel. Dějiny Šílenství. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1994.
ISBN 80-7106-085-2

FOUCAULT, Michel. Diskurs, Autor, Genealogie. 1. vyd. Praha : Svoboda, 1994.
ISBN 80-205-0406-0.

FOUCAULT, Michel. Nietzsche, Genealogy, History. New York : Cornell University Press, 1977.

FOUCAULT, Michel. Myšlení vnějšku. Praha : Herrmann & synové, 1996.
ISBN neuvedeno

FOUCAULT, Michel. Slova a věci. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2007.

FRANK, Manfred. Co je neostrukturalismus? Praha: Paseka, 2000.
ISBN 80-902785-1-5

GRYGAR, Mojmir (uspořádal), Pařížské rozhovory o strukturalismu, Praha : Svoboda, 1969. ISBN neuvedeno

MARCELLI, Miroslav, Michel Foucault alebo Stat' sa iným, Bratislava : Kalligram, 2005. ISBN 80-7149-723-1

SLAČÁLEK, Ondřej (přeložil), Člověk, moc a spravedlnost. Praha : Intu, 2005.
ISBN 80-903355-3-5

Internetové zdroje:

GUTTING, Gary. Michel Foucault [online]. [cit. 2014-01-20]. Dostupné z:
<http://plato.stanford.edu/entries/foucault/>

11 Resumé

In the thesis Michel Foucault – philosophy and historical motion I focused on Foucault's concept of history in context with his early work, which is sometimes known as archaeological. Namely I focused on: *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason* (1961), *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences* (1966) and the final tract, which is methodically closing the archaeological period - *Archaeology of knowledge* (1969). In the beginning of the thesis, the influences which affected Michel Foucault are listed. His work was linked with left-wing generation of thinkers, who took part in the civil unrest in May 1968. Next to influential (or powerful) existentialism, structuralism was fashionable at the time. Elements of structuralism, the need to state his opinion about it and even an effort to remain silent about it or perhaps even to turn away from it, can be found across his archaeological work. Today he is mostly judged from context of poststructuralism.

Other significant influences were the works of Friedrich Nietzsche, who became a rather popular author in Foucault's age. Nietzsche inspired him with his genealogical view of history. History lacking unity and purpose, which is retrospectively given to them for our comfort of today. It is a critique of teleological view of history. In the *History of Madness*, his approach to history is still more traditional than in his other works. Here, history is subjected to interpretation, which he tries to avoid in his later works. The ideas of that age about economics influence the situation of mentally ill – the fact of their internment is put into context with economic cycles of enlightenment and later the objections to internment are explained by the appearance of modern capitalistic awareness, that the edge of society - the poor people are a manpower, which is the source of wealth and that is why the potential workers idle about internment camps. Foucault doesn't go as far as that in his interpretation of social phenomena. Even though, the history appears there as a set of discursive shifts, that is the history of changes in sensitivity, the cultural foundation, or it could be said that it is (about) a history of visibility of certain problems and questions. In the *The Order of Things* he is much more descriptive. Terminological apparatus is more elaborate here and even if he doesn't approach his theory of discursive changes much, it is noticeable in the background (or subtext) of the work and also reconstructable to some extent. Interesting thesis here is that the humanities and their main subject human are a relatively new invention – the invention of last epistemological turn in modern age(modernism) (we

really cannot be talking about postmodernism, although it certainly is an interesting question how much does it takes from Foucault's work). In the Archaeology of knowledge, Foucault wants to illustrate how to methodically use archaeology. It is a sort of variation on Discourse on the Method by Descartes. The image of history as a series (sequence) of discontinuities, which could be seen already in the History of Madness is used so thoroughly that the history begins to lack any meaning and even if the rules of discursive changes stand in background, they are apparently concealed and a description of past changes into a pure description of archive. Despite the fact that Foucault's archaeology in it's entirety is an unrepeatable process, his archaeological works give a new insight into history and humanities and they do not lose their topicality.